

Minne och flykt i unga människors berättade 2009–2021

JESPER JOHANSSON*

Linnéuniversitetet

Emma Hall, *Mellan rörelse och stillhet: Minne och flykt i unga människors berättande 2009–2021*, Skrifter med historiska perspektiv, nr 30 (Malmö: Fakulteten för lärande och samhälle, Institutionen för samhälle, kultur och identitet, Malmö universitet 2023). 279 s.

Migration och minne som historievetenskapliga kunskaps- och forskningsobjekt
Att studera vad och hur människor minns i relation till sin flykt medför, enligt historikern Emma Hall, ett kunskaps- och forskningsintresse för hur människor förstår sig själva som individer och kollektiv i relation till olika tider, platser, sammanhang samt hur det kan medföra omtolkning och förändring av sådant som tidigare varit. Syftet med Halls avhandling är ”att belysa unga människors flykt och undersöka de sätt som de förstår sig själva i relation [till] skilda sammanhang i tid och rum” (s. 30, kursiv i original) [sic]. Deltagarna består av unga människor med erfarenhet av flykt och som blivit kategoriserade som ensamkommande barn vid ankomsten till Sverige. Med hjälp av muntliga och skriftliga källor undersöker Hall vad och hur de minns sina erfarenheter av flykten. Flykten förstås som en historisk process utifrån ett temporalt och rumsligt perspektiv som inbegriper tiden innan, under och efter själva flykten. Den övergripande frågeställningen i avhandlingen är ”vad och hur minns unga människor i relation till flyktens olika delar?” (s. 30, kursiv i original).

I det första kapitlet presenterar Hall avhandlingens syfte och frågeställningar i relation till tidigare mång- och tvärvetenskaplig forskning om den juridiska kategorin ensamkommande barn på flykt. Frågan om vad och hur unga människor minns beror också på större historiska, samhälleliga och sociala sammanhang.

I det andra kapitlet presenteras en historisk översikt om barn på flykt

* Docent i socialt arbete, fakultetsopponent.

sedan 1990-talet och framåt. Flera faktorer samexisterar och är viktiga vid kategoriseringen av ett barn som ensamkommande vid ankomst till Sverige. Restriktiviteten i svensk och europeisk flyktingpolitik betonas särskilt av Hall, liksom förekomsten och utvecklingen av irreguljära migrationsvägar eftersom de lagliga vägarna att resa till Europa och söka asyl eller uppehållstillstånd av andra skäl har varit klart begränsade mot bakgrund av restriktiva migrationsregimer mot människor från icke europeiska områden. Den juridiska kategorin ensamkommande barn, som förekommer sedan det tidiga 1990-talet, och ett ökat fokus på barns rättigheter i migrationskontexten är också betydelsefulla faktorer, enligt Hall.

Avhandlingens teoretiska perspektiv presenteras i det tredje kapitlet, och de är kopplade till begreppet "rörelse" som en övergripande och samlande metafor för analysen (s. 40). Rörelse avser dels de fysiska förflyttningar som deltagarna gör, dels antagandet att rörelse präglar processen att minnas och konstruera minnen. Dessa perspektiv är kopplade till teorier om muntlig historia och utforskandet av det förflutna samt relationen mellan det förflutna och nuet i vardagslivet. Halls avhandling bygger också på migrationssystemteori och teoretiska perspektiv från kulturella minnesstudier, som betonar processen där ett individuellt minne formas och omformas beroende av sociala sammanhang och över tid. De analytiska nyckelorden består av "erfarenhet", "minne" och "berättelse" (s. 56), liksom "hågkomst" och "minnesprocess" (s. 60). I det teoretiska ramverket som presenteras i detta kapitel ges särskilt fokus åt förhållandet mellan minne och tid samt plats. Även om minnet betraktas som ett fenomen i rörelse kan det bara studeras i sina konkreta uttryck, vid vissa tider och vissa platser. I avhandlingen beaktar Hall därför interaktionen mellan rörelse och stillhet, som även framgår av avhandlingens huvudtitel.

De metodologiska och teoretiska valen som görs i avhandlingen kommer från Halls intresse av att följa samspelet mellan dåtid och nutid, vilket står i centrum för undersökningen. I det fjärde kapitlet presenteras muntlig historia som en metod som ser deltagarnas minnen och berättelser som en integrerad del av undersökningen av det förflutna. För att undersöka hur deltagarna minns olika platser och tider, från ursprung till destination, tillämpar Hall en migrationssystemansats i relation till migranternas "trajektorior" (förflyttningar). Muntlig historia utgör emellertid också ett tillvägagångssätt som blir synligt i forskaren Halls relation till forskningsdeltagarna. Som ett resultat av de teoretiska och metodologiska valen innehåller det femte kapitlet i avhandlingen en diskussion om de etiska dimensionerna av forskningsprocessen, bland annat behandlas frågan om vilka de ensamkommande är utifrån samspelet mellan kategorisering och självförståelse (s. 87). Vidare reflekterar Hall också över relationen mellan sig själv som forskare och under-

sökningens deltagare genom fyra fiktiva brev till deltagarna. Hall tydliggör också sina etiska ställningstaganden genom att diskutera forskningsetiska principer och riktlinjer inom fältet muntlig historia. Här påvisar hon hur etiska principer om deltagarnas agens och medbestämmande inom detta fält riskerar att gå förlorade i mötet med en traditionell och biomedicinskt influerad forskningsetik så som den kommer till uttryck i den institutionaliserade etikprövningen inom den svenska Etikprövningsmyndigheten.

Resultaten i avhandlingen presenteras i fyra empiriska kapitel. Kapitel 6, "Uppbrott och bakgrunder", behandlar deltagarnas skildringar av flyktens inledande fas samt livet innan flykten. Kapitel 7, "Flykt", belyser flykten som förflyttning i tid och rum och hur deltagarna minns rutter, platser, färdmedel i sina flyktberättelser. Kapitel 8, "Ankomster", behandlar tiden efter deltagarna anlant till Sverige och redogör för de första dagarna, och de första åren efter ankomsten till Sverige. Kapitel 9, "Återvändanden", utforskar relationen mellan då och nu genom två faktiska återvändanderesor och berättelser från två av deltagarna i undersökningen, Hosni och Ahmad.

I det avslutande kapitel 10 sammanfattas och analyseras resultaten i avhandlingen med stöd av de valda teoretiska perspektiven. Analysen visar att det finns delade historiska sammanhang och erfarenheter trots att deltagarna utgör en heterogen grupp. För deltagarna i Halls studie sammanföll deras resor med övergången från barndom till vuxenliv. Den här perioden i deras liv präglas därför av omorientering och nya identiteter, vilket förstärks av ankomsten och interaktionsprocessen i mottagarlandet. Individuellt minne placeras i förgrunden, liksom dess interaktion med andras minnen, berättelser och representationer. När deltagarna talade om sina liv före avresan visade de flesta en viss återhållsamhet, vilket delvis kan förstås, menar Hall, som en följd av migrationens centralitet i berättelsen. Handlingen att minnas blir också påverkad och formad av kulturella representationer av flyktingar och migration. Dessa representationer är viktiga för att kommunicera erfarenheter till andra, men de är också en oskiljbar del av minnesprocessen. Det sociala minnet av den så kallade flyktingkrisen år 2015 är lika viktigt. Halls analys visar att förutom rörelser över tid medför förändringar i sociala sammanhang förändringar i vad och hur deltagarna minns. När deltagarna beskrev hur de förstod sig själva baserade de sällan sina definitioner på etnisk eller nationell bakgrund. Istället beskrev många en stark känsla av gemenskap med andra som befann sig i samma livssituation, hade rest längs irreguljära rutter och hade kategoriserats som ensamkommande barn. Rörelser i tid och rum tolkades av flera deltagare som en progression, från där och då till här och nu. Att betrakta migration som en möjlighet för utveckling av både världsbild och personlighet är långt ifrån nytt inom migrationsforskningen. En viktig slutsats i Halls avhandling är att i stor utsträckning kan rörelse i

tid och rum leda till en utveckling av självförståelsen hos unga människor som har erfarenheter av flykt.

Värdering av avhandlingens styrkor och svagheter

Syftet och frågeställningarna i Halls avhandling är tydliga och frågorna besvaras på ett väldisponerat sätt genom de empiriska kapitlen och i det avslutande diskussionskapitlet. Hall visar med sin avhandling att hon är en välformulerad och stilistiskt skicklig forskare och skribent. Min anmärkning på syftet gäller dess, i min mening, begränsade ambitionsnivå, "att belysa unga människors flykt och undersöka de sätt som de förstår sig själva i relation [till] skilda sammanhang i tid och rum" (s. 30, kursiv i original). Med verb som "belysa" och "undersöka" som ledord uppnår Hall rent krasst sitt syfte bara genom att påbörja undersökningen. Om Hall inkluderat en explicit kunskapsambition eller förståelseambition i syftet hade ambitionsnivån med studien vidgats. Studien saknar dock inte ambitioner. Det är en ambitiöst och noggrant genomförd avhandlingsstudie. Detta demonstreras genom Halls inläsning och dialog med flera forskningsfält, studiens teoretiskt och metodologiskt utforskande ansats samt empiriska djup.

I forskningsöversikten presenterar Hall såväl internationell som nationell tvär- och mångvetenskaplig forskning om så kallade ensamkommande barn på flykt såväl tidigare i historien som i samtiden. Hon strukturerar sin forskningsöversikt utifrån tre teman.

Hon hade dock tydligare och mer ingående kunnat diskutera och motivera valet att strukturera sitt forskningsläge efter dessa teman liksom urvalet av studier i förhållande till andra forskningsinriktningar och teman. Inte minst för att avhandlingen i övrigt präglas av en dialog med forskningsreferenser från flera olika tvär- och mångvetenskapliga fält.

Teoretiskt bidrar migrationssystemperspektivet med en rumslig och tidsmässig indelning av migrationsprocessen och denna indelning utgör ett värdefullt redskap för Halls utforskande av vad och hur deltagarna minns i relation till olika delar av flykten. Den analytiska åtskillnaden mellan samhället som lämnats, förflyttningen i tid och rum, ankomsten till och integrationsprocessen i det nya samhället samt den fortsatta kopplingen mellan migrationens platser, möjliggör, enligt Hall, en nyanserad analys av platsens betydelse för vad och hur deltagarna minns. Jag delar uppfattningen om det analytiska värdet av migrationssystemperspektivet i avhandlingen. Hall använder också migrationssystemperspektivets indelning av migrationsprocessen i olika faser som en analysmetod vid bearbetningar av muntliga berättelser och skriftliga självbiografiska skildringar. Strukturen och dispositionen på de empiriska kapitlen följer också denna fasindelning av migrationsprocessen. Migrationssystemperspektivet kombineras också med

teoretiska nyckelbegrepp hämtade från kulturella minnesstudier. Det rör sig om "erfarenhet", "minne" och "berättelse" (s. 56), "hågkomst" och "minnesprocess" (s. 60).

Jag hade gärna sett en mer ingående diskussion om relationen och avvägningen mellan hur dessa begrepp hämtade från kulturella minnesstudier används också inom fältet muntlig historia, och vilka konsekvenser det har för teorianvändningen i avhandlingen. Hur individer minns det förflutna, och hur minnen och berättelser samspelar med plats, sociala kontexter, samhälleliga diskurser och representationer och tidens skriftningar studeras också inom kulturinspirerad muntlig historia.¹ Det finns en oklarhet om muntlig historias teoretiska och analytiska funktion i Halls avhandling. Hon beskriver hur hon studerar det individuella minnets rörelse och stillhet i unga människors berättande om sina erfarenheter av flykt med stöd av muntlig historia som metod. I avhandlingens första delar (inlednings-, teori- och metodkapitlen) beskriver Hall att hon använt muntlig historia främst som en metod. I kapitel 8 "Ankomster", läser jag dock också in en teoretisk inspiration från muntlig historia i hennes analys om hur kollektiva berättelser i samhället bidrar till att forma det individuella minnet.² Detta är till exempel synligt i analysen av krisnarrativet i det svenska samhället om den så kallade flyktingkrisen 2015 och dess påverkan på hur hennes deltagare kommer ihåg och minns och sedan konstruerar individuella motberättelser till detta krisnarrativ om sin kamp och sitt engagemang. Jag läser också in teoretisk inspiration från muntlig historia i Kapitel 9 "Återvändanden" och i hennes analys av återvänderberättelser från två av hennes deltagare, bland annat i avsnittet "Kung och intet" (s. 226–228).³

Jag ifrågasätter också rimligheten i Halls fenomenologiskt inspirerade perspektiv, att hon i avhandlingen studerar och utgår från deltagarnas "erfarenhet som *levd*, vilket omfattar både vardagen och dess avbrott" (s. 59, kursiv i original). Det är snarare deltagarnas berättelser om sina erfarenheter i muntlig och skriftlig form som hon kommer åt att studera i sin studie. När det gäller metod och material är Hall transparent och reflexiv i sina diskussioner om valen av metod, material och studiens metodologiska ge-

1. Se Alessandro Portelli, *The order has been carried out: History, memory and meaning of a Nazi massacre in Rome* (New York 2004); Lynn Abrams, *Oral history theory* (London 2016); Anna Green, "Individual Remembering and 'Collective Memory': Theoretical Presuppositions and Contemporary Debates", *Oral History* 32:2 (2004) s. 35–44, studier som även refereras i Halls avhandling.

2. I det här kapitlet förekommer också referenshänvisningar till Portelli (2004).

3. I det avsnittet görs också referenshänvisningar till muntliga historiker som Alistair Thomson, "Moving Stories: Oral History and Migration Studies", *Oral History* 27:1 (1999) s. 24–37; Malin Thor Tureby, "Oral history i en internationell kontext", Malin Thor Tureby & Lars Hansson (red.), *Muntlig historia – i teori och praktik* (Lund 2015) s. 9–24.

nomförande. Det är dock en brist att hon inte bifogar informationsbrev och intervjuguide som bilagor till avhandlingstexten för att ge läsaren en inblick i hur forskningsdeltagarna informerades om studien och vilka teman och frågor som intervjusamtalen med deltagarna utgick ifrån.

Sammanfattande omdöme

Trots mina kritiska invändningar mot syftets ambitionsnivå och delar av teorivändningen bidrar avhandlingen med mycket ny och värdefull kunskap. Avhandlingen samtalar med flera tvär- och mångvetenskapliga fält men är också väl grundad i historievetenskapen och bidrar med viktig kunskap till huvudämnet. Mer specifikt ger den en mer nyanserad kunskap om och förståelse av unga människors erfarenheter av flykt och deras minnesprocesser. Avhandlingen bidrar till att fylla ett kunskapsglapp inom forskningen om flykt och kategorin ensamkommande barn genom att kontextualisera deltagarnas berättelser och erfarenheter inom större historiska, samhälleliga och sociala sammanhang.